

Драган Б. Бошковић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију
Катедра за српску књижевност

УДК: 821.163.41:316.7

ИМАГИНАРНА ЕВРОПА

Апстракт: У раду¹ се испитују проблеми европског/националног у идентитетском и књижевнопоетичком смислу, сагледани као дискурзивна и имагинарна поља која, као средства конституисања и реконституисања идентитета, заводе, контролишу и надзиру књижевну и културну свест, и која, опет, задржавају идентитет подељеним и имагинарним, као никада досегнута целовитост, Истост и Другост.

Кључне речи: Европа, нација, српска књижевност, идентитет, дискурс.

Поетика српске књижевности својим најдубљим структурама јесте поетика европске литературе.² Она је, истовремено, и поетика национално самоидентификовања. Пре свега, једна константна историјска транзиција националног у европско и обрнуто, европски облик националног, од самих зачетака изнова покретана евроинтеграција. Зашто је онда наша литерарна прошлост, а тако и садашњост, трауматично оптерећена идентитетом? Зар се иза идентификационих појмова као што су: Европа, национална књижевност, национално, европско, Запад, Исток, не скривају различити обрасци политичко-историјске и књижевноисторијске легитимације, позиционирања и контроле нашег књижевног континуитета. Будући да литература, с једне стране, преобликује онај „скривени подтекст” себе саме, своју поетику, али и „скривени подтекст” друштвено-историјских збивања (в. Džejmson 1984:

¹ Рад је део истраживања на пројекту 178018: *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, рејонални, европски и глобални оквир* Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Део овога рада је, као реферат под насловом *Српска књижевност: национални и европски идентитети*, изложен на научној конференцији *Идентитети српског језика и културе*, одржаној 8. маја 2014. године у Српској књижевној задрузи (Београд), да би под овим, новим насловом и у овом, проширеном облику био публикован у тематском зборнику *Српски језик, књижевност и култура у процесу евроинтеграција* (Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, стр. 179–184). Ова верзија представља тек стилизован текст већ одштампаног рада.

23–26), она, са друге, активно учествује у креирању слике света, потврђујући или деконструишући механизме политичко-историјског идентификовања, а тако и приближавања и удаљавања од идеолошког центра, који непрестано гради и разграђује, прећуткује и афирмише једну културу и културну слику једне поетике и геополитике. Тако се, између осталог, константно учвршћују стереотипне идеологеме којима се Европа и матичина литература мимоилазе и прожимају, узајамно конституишу, реконституишу и условљавају, често као антиподи, али увек на истом путу европеизације, демократизације и транзиције. На путу интеграције у оно Друго нас, у оно исто Европе, не би ли се легитимитет националног литерарног говора задобио. Јер, говорити мимо европске поетичке матрице и матрице говора значи „не постојати”, па тако наша култура, некако закономерно и законосудбински, понавља образац трауме идентитета маргине Западног канона, и тако образац трауме генеричког заснивања историје књижевности на националним кодовима. Зато је и Скерлићев став о европејству српске литературе као „школе просвећенога Запада и његове слободне, рационалне и хумане културе” (Скерлић 1967: 18) само потврда ове трауматичне историјске чињенице. Српска литература јесте европска, и само као таква постоји, али исто тако српска литература има, под присилом унутрашњег незаокруженог идентитета и фрустрације европском и оријенталном колонијалном свешћу, непрестани и исцрпљујући задатак да себи и другима доказује да је европска, као и да је национална.

Историјска брига за самоидентификацијом, и у доба романтичарске афирмације националне посебности идентитета и у доба постмодернистичке разложености идентитета, потврђују европејство као основни образац историјског и просветитељског идентитетског дискурса. Уписати се у текст Европе нужно је и увек посредовано, без обзира да ли посреднике видели и мислили као лице или наличје исте Европе. Исток, Русија, Византија, југословенство, словенство, Аустроугарска, Средња Европа, метафоре су легитимисања нашег историјског трагања за европском културном традицијом, метафоре уписивање и исписивање из ње, као што је упорно понављање европских и националних стереотипа само одраз наше европоетичке и европолитичке едипализације. У дуготрајној европској историји, ми се налазимо и губимо, изнова запитани не само над нашим европским идентитетом, колико и над целовитошћу нашег националног идентитета који се и етнички и језички развејава у друге етно-језичке заједнице. Па опет, дубину наше историјске трауме идентитета, колико знамо, најдубље и најделикатније је уобличио наша литература, па је њен континуитет заправо генеалогско-историјска слика нашег националног идентитета, јер је у њу уписана различитост и другост (егзила, миграција, етницитета, вероисповести, Византије, просвећене Европе, Оријента, Медитерана, луталаштва, колонизованости), и јер она јесте узвишено лице и наше историје и нашег језика, и јер она је наше европско огледало и огледало

Европе. Јер, додајмо, смисао поезике Европе за нас јесте смисао поезике српске књижевности, која досеже невероватну симболичку и епистемолошку свест о идентитету нас самих и саме Европе.

Различите концепције европејства (средња, јужна, ЕУ, римска) историјски се јављају као идеолошке рециклаже нашег недовршеног идентитета, као трагање за наднационалним, а опет иманентно националним карактером, будући да се и конституисање националног идентитета одвија по схемама европске поезике идентитета. Да би икада проговорила то што је уопште проговорила, српска литература дугује европском пореклу свога „писама”. Све касније културације и фрустрације, историјске и (пост)колонијалне, само су историјско-политички „пасош” за Европу, а наше позивање на носталгичне посреднике (Средња Европа, Југославија, словенство...) додатно уможжава идеолошке нарације у циљу што европејскије репрезентације нашег незаокруженог идентитета или наших фикција идеала да будемо „већи” и „ближи” Европи, и наставља сненавање геополитички недостижног сна који се данас понавља у ЕУ-сн, и у рециклажи стереотипа: Србија је европска земља, наш је стереотип; она је варварска, балканска, оријентална – европски је стереотип.³ У оваквој, историјски произвођеној и веома крутој логици, и европејство и национ прерастају у метафизичке фигуре, а у овој драматичној историјској подељености наш идентитет се очитује као недостатак, неидентичност (ни европејци, ни источноевропејци, ни средњоевропејци, ни оријенталци), који изнова и упорно Европи нуди своје варварство, а себе мистификује својим европејством.

Европски идентитет је једноставно химера која окупља у себи веома широку семантику, а тако ништа. Он је, опет, у стереотипној, али и толико тачној фигурацији, „једна здрава дистанца”, „ментално оздрављење”, али и „једна врста прогонства”, свет „с ону страну” (Киш 1995б: 182), (не)могући свет као предах од нашег идентитетског фиксирања. Од Доситеја до Киша, и од Киша до савремених писаца, европеизација је модернизација и укључивање у свет; од истог Доситеја до Црњанског, национ је предах од европске репресије, место – европски схваћеног – отпора и самосвести. И Европа и национ као надсвет или метасвет, дискурзивно су есенцијализовани појмови којима се овладава собом и светом, у који никада нећемо стићи, чији смо део већ одавно. А тај свет „с ону страну”, национални или европски, то бекство

³ Подсетимо се само Данила Киша, који Средњу Европу види као трагање за „легитимитетом и идентитетом у оквиру једне ’виртуалне Европе’ где појам *Mitteleuropa* не би имао призивок провинције и азијске степе или бечке сецесије“ (Киш 1995а: 212), дакле, као пут ка Европи, ка недостижном, иако је одавно у том недостижном, иако је то и бег од варварског од кога се не може (или не треба) побећи. Киш је, како је тврдио, био европски писац – „Ја сам у првом реду Европски писац“ (Киш 1995б: 192). Тако су себе видели и Црњански, и Андрић, и Пекић, М. Павловић... Како и зашто онда српски писци данас себе једноставно не виде као европске писце?

у Другост јесте, тврди Едвард Саид, само потврда матрице Истости (в. Said 2008: 97). Матрице која се објављује у европском облику, који је више и од геополитичке реалности и од егземпларне моћи, и тако сложена историја метанарација, демократије, права, науке и образовања, као и колонијалних обавеза.

Наше освајање друштвених територија одувек репродукује и допуњује позитивне термине и имагинира Европу и национ онолико колико Европа и национ имагинирају себе као европске или себе као хумане. Будући да су хуманизам, идентитет и Другост, тек право лице колонијализма, Европа није место компромиса или отварања критичке перспективе, колико једно перманентно културолошко потчињавање, „смештање” и политичко позиционирање матичне културе. Припадати, подсећа нас Дерида, било којој заједници „националној, лингвистичкој, политичкој или филозофској (...) у себи подразумева не-припадање”, а „политичке последице тог не-припадања повлаче за собом непостојање идентитета” (Derida 2005: 25). Прихватити неприпадање равно је самоубиству, па зато између Европе – која се „натура другоме: да би подстакла, завела, произвела, повела, ширила, неговала, волела или силовала”, која је „волела да силује, колонизује, и сама се колонизовала” (Derida 1995b: 31), и за то никада никоме није положила рачун – и матичне културе, која спроводи „конзерваторско насиље где се увек понавља традиција властитог порекла и где се, све у свему, само чува извесно утемељење које је, најпре, одређено да буде поновљено, сачувано и поново установљено” (Derida 1995a: 278), и којој се константно намеће осећај кривице, остаје трагични расцеп. Империјалистички потчињавајући све оне са којима је долазила у додир кроз историју, Европа то чини и данас својим налогом за мултиетничким и мултикултурним идентитетима, што је само нови начин овадавања светом. Зато је идентификација националне књижевности и културе неодвојива од европског „насиља”, и од историјске и геополитичке нужде уписивања у то „насиље”. У једном таквом реверзибилном, насилном и никада довршеном процесу, културна и историјска самоидентификација као да нам константно измиче. Ако је, на једној страни, све наше европско, а, на другој, све наше национално, самим тим остајемо негде „између”, у простору лутајућег у односу на вековно наративно „уоквиравање” нације и Европе.

И управо у савременим, (пост)колонијалним просторима преливања из културе у културу, наша књижевност понавља овај недовршени идентитет, подређујући се изнова логици цивилизовано/нецивилизовано, Исток–Запад, Европа–Србија, не желећи да прихвати да су ове имагинарне и дискурзивне силе обавезујуће, као и да су дискурзивна етикеција и дискурзивни надзор ефектнији и реалнији од оптичког надзора. Излазак, наиме, у други дискурс, и уклапање у европско (мултиетничко и постколонијално) преплитање идентитета, идеолошки и економски условљавају малу културу. Усецање у друге културе јесте залог (транс)националне идентификације, али и бег од матичних

култура. Бабина (в. Баба 2004: 34) „дисеминација нације” и њено реструктурирање у простору Другости, образац је постмодерног друштвеног уклапања у хибридне идентитете, у циљу деконструкције и презентације националних историјских кодова, са ризиком развејавања нација у већинске ентитете. Овај процес води дезоријентацији идентитета у корист новог облика његове афирмације, али и контроле. Постмодернистичка национална дезоријентација само је, заправо, улазак у дискурс европског либералнокапиталистичког релативизма и глобалног паноптицизма. Као што је романтичарска национална оријентација била улазак у европски дискурс културне стратификације националног.

Тако близу а тако далеко од Европе, српска литература себе налази у својој Истости, остајући европска и европски једва видљива, дискурзивним бедемима одвојена од Европе. Ако је Европа место ризика, историјске потврде и опстанка, она јесте и место одакле се наставља црпљење нашег књижевноисторијског идентитета, са пуном свешћу о питањима јасно подељених (дискурзивних) простора, њихове реалности и имагинарности, о које се спуштамо као о могуће процедуре овладавања идентитетом. Имагинарна Европа, имагинарна Србија, само потврђују да је тај имагинарно Други производ моћи и геополитичких процеса, као и да једино њега има, макар били свесни његове политичко-идеолошке фигурације. Даља лутања у оквиру европског и националног дискурса само ће остављати све дубљу подељеност нашега идентитета. Можда би, зато, требало погледати у оно што се већ у српској литератури догодило, где је наш идентитет заживео ону дубину другости уписану у њега. Јер идентитет није истост, већ вишеструка разлика, и он се гради у оном сусрету са другим у себи и у другоме; и јер национално, као и европско, „тек треба да дође” (Derida 2005). А европски пут српске литературе јесте исти као што је и био: самоосвешћење и реинтерпретација оног одувек постојећег европског у нашем, и транзиција у европску дубину националне литературе. У оно што је ту и тек треба да дође.

ЛИТЕРАТУРА

- Баба 2004: Х. Баба, *Смештање културе*, Београд: Београдски круг.
Derida 2005: Ž. Derida, *Fragmenti. Glas i pismo: Žak Derida u odjecima*, Београд: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 13–28.
Derida 1995a: Ž. Derida, *Sila zakona*, Novi Sad: Svetovi.
Derida 1995b: Ž. Derida, *Drugi pravac*, Београд: Lapis.
Наџић 1996: Л. Наџић, *Poetika postmodernizma*, Novi Sad: Svetovi.
Киш 1995a: Д. Киш, *Život, literatura*, Београд: Bigz.
Киш 1995b: Д. Киш, *Gorki talog iskustva*, Београд: Bigz.
Said 2008: Е. Said, *Orientalizam*, Београд: XX vek.

Скерлић 1967: Ј. Скерлић, *Историја новије српске књижевности*, Београд: Просвета.

Джејмсон 1984: F. Džejmson, *Političko nesvesno: pripovedanje kao društveno-simbolični čin*, Београд: Rad.

Dragan B. Bošković
University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts
Department of Philology
Department of Serbian literature

IMAGINARY EUROPE

Summary: The paper examines the European/national identity in literal and poetic context, delineating them as discursive and imaginary fields which, as means for constituting and reconstituting identity, seduce, control and discipline the literary and cultural awareness, yet preserve the identity as being split and imaginary, as wholeness never to be attained, as both, the Sameness and Otherness.

Key words: Europe, nation, Serbian literature, identity, discourse.